

Odborné posouzení možných rizik tzv. PAYT systémů v odpadovém hospodářství obcí

Autor: doc. Ing. Vlastimil Altmann, Ph.D., Technická fakulta, ČZU Praha

Materiál podporuje: Prof. Ing. Petr Sklenička, CSc., Fakulta životního prostředí, ČZU Praha

Úvodem

V ČR se začíná rozvíjet diskuse nad systémy svozu odpadů, kde by z pohledu občana mělo docházet k významné změně, že za odvoz svého směsného, neboli „zbytkového“ komunálního odpadu bude platit různé částky, podle toho, kolik odpadu vyhodí (PAYT – pay-as-you-throw zaplat, kolik vyhodíš). Tyto systémy jsou většinou prezentovány jejich dodavateli, nebo prodejci jako ideální varianta k zefektivnění svozu a fakturace odpadů. Praxe z některých pilotních projektů však ukazuje i mnohé logické problémy, které jsou se zavedením PAYT systémů často spojeny. Obvyklým výsledkem pak pro samotného objednatele, tedy nejčastěji obec, či město, není finální úspora nákladů, ale jejich navýšení.

Deklarované výhody PAYT systémů jsou obecně známé z letáků a propagačních akcí výrobců těchto technologií. Toto odborné posouzení proto doplňuje výčet rizik, která většinou nejsou samotnými výrobci uváděna. Tato rizika vycházejí z praktických zkušeností.

PAYT znamená potřebu řady změn

Při zavedení systému PAYT musí být změněn systém odvozu odpadů a to tak, že musí dojít k identifikaci odpadové nádoby, identifikaci majitele a identifikaci odvezeného množství. To vše se musí následně tzv. „spárovat“. Poté svozové firmy odesílají množství dat k vystavení platebních příkazů a k úhradě odvezeného množství. To vše s vědomím, že každá domácnost by zřejmě musela mít samostatnou smlouvu. To samozřejmě přináší zvýšené náklady na provoz databází, vypisování složenek, nebo platebních příkazů a zvýšené náklady na distribuci těchto příkazů. Občan či obec tak za složitější systém fakturace a plateb logicky musí připlatit.

Standardně pak nastává situace, kdy se majitelé nádob odvolávají na odvezené množství, že oni toho vlastně ani tolik nevyhodili a do rána jim někdo odpadovou nádobu doplnil, apod. Znamená to tedy, že nádoby je třeba zabezpečit – uzamknout. Svozové firmy je při svozu odemykají a při tom se prodlužuje doba na odbavení jedné nádoby. To rovněž přináší zvýšené náklady na obsluhu a celkové náklady na celý svoz odpadu.

Rizika černých skládek

V neposlední řadě je potřeba řešit i otázku, kam občan, který se bude snažit snížit množství svého zbytkového odpadu, vše ostatní „odloží“. Najde si různá zákoutí, silniční příkopy, les, **nebo vše „odloží“ do nádob na separovaný sběr, kde je již nyní (a je to zdarma) velké procento nežádoucích odpadů, které se vracejí z dotřídřovacích linek zpět k odstranění.** Dochází tak ke zbytečnému znehodnocování druhotných surovin. Přitom tyto „hmoty“, neboli množství bylo již několikrát převáženo a také to již něco stálo. V dalším možném případě se mohou odpady „vrátit“ do kamen, což je trend, který se dá zdokumentovat po každém zdražení jiných paliv. Další zkušenost, kterou si už obce vyzkoušely v minulosti, je vyšší naplněnost veřejných odpadových košů a sběrných nádob. I tímto se pak znatelně navyšují náklady obce.

Samostatnou kapitolou je vznik černých skládek. Rizika vzniku černých skládek opakovaně uvádějí zejména města a obce ze svých vlastních zkušeností. V médiích tato rizika komentoval např. p. Drahovzal ze Svazu měst a obcí ČR. Řada obcí si obdobu PAYT systémů již vyzkoušela v 90. letech a drtivá většina z nich od tohoto systému odstoupila.

Funkčnost současného systému

Právní řád ČR v současnosti dává každé obci na výběr ze tří možných zákonných způsobů, jak vybírat platbu za komunální odpad od občanů, a to:

- místní poplatek za provoz systému shromažďování, sběru, přepravy, třídění, využívání a odstraňování komunálního odpadu (§ 10b zákona o místních poplatcích),
- poplatek za komunální odpad (§ 17a zákona o odpadech),
- cena na základě písemné smlouvy (§ 17 zákona o odpadech).

Vybrané formy zpoplatnění umožňují i aplikaci tzv. PAYT systémů. K jejich zavedení tedy není nutná žádná legislativní změna. Zásadní otázkou zůstává ekonomická výhodnost, či nevýhodnost podobných systémů a jejich skutečná provozní funkčnost v praxi.

V souvislosti s těmito úvahami je potřeba se zároveň podívat a zhodnotit současný systém odpadového hospodářství v obcích:

- dlouhodobě se vyvíjí příznivě,
- služby jsou kvalitní,
- systém funguje v rámci platné legislativy a jeho vliv na životní prostředí je pozitivní,
- zákonná i procesní odpovědnost za nakládání s komunálními odpady je na obcích a ne na jednotlivých občanech,
- náklady obcí a občanů ve vztahu k rozsahu služeb jsou adekvátní, obce v rámci tendrů umí ceny velmi příznivě vysoutěžit,
- plnění předpokládaných evropských cílů ve srovnání s ostatními státy podobné ekonomické síly jako ČR je dále možné.

Trendy OH v ČR směřují prokazatelně k žádoucímu ještě vyššímu využívání recyklovatelných složek (další intenzifikace separace BRKO, sběru papíru, plastů a dalších komodit od občanů). Kořeny tohoto pozitivního fenoménu spočívají v odpovědném přístupu obcí a měst, a také zejména v akceptování změn občany. Obcím a městům jsou nabízeny různé modifikace jejich systémů odpadového hospodářství, které podporují pozitivní směr, navíc bez razantního navyšování nákladů.

V ČR je již řada dobrých příkladů, včetně prokazatelných výstupů svědčících o poklesu produkce směsného KO při současném růstu separovaných složek, zejména BRKO, plastů a papíru.

Výčet možných technických rizik zavedení PAYT systému

Pokud se vrátíme k úvodní problematice se zavedením PAYT systému, lze kromě úvodní úvahy identifikovat i další okruhy problémů:

1) Kontejnery s objemem 1100 litrů na sídlištích – není adresné komu hmotnost odpadů rozpočítat a jak občany ke snížení množství odhozeného odpadu motivovat. Může tak docházet k možné diskriminaci občanů žijících na sídlištích.

2) Osazení čipu (jeho přesnost umístění a nastavení čipu na konkrétní adresu a občana) a čtení čipu, zpracování a zasílání dat, údržba čipů a čtecího zařízení, zvážení vysypané nádoby – osazení váhy na zvedacím zařízení nádob.

U obojího lze očekávat zvýšení nákladů.

3) Osazení váhy se potýká s nepřesnostmi:

- chybovost vážení či „nepřečtení váhy“ z hlediska podmínek vážení (např. letní a zimní období, námraza, znečištění čipů, poškození čipů z důvodu umístění horkého popele do kovových popelnic, nepřesné až nemožné vážení, pokud dochází ke svozu nádoby ve svahu příčném či podélném),
- chybovost z hlediska nepoměru hmotnosti nádoby a obsahu – např. u plastu.

Vždy se bude jednat o podružné vážení a bude následovat rozpočet dle skutečného vážení na koncovém zařízení pro nakládání s odpady (tato hmotnost se zapisuje do zákonné evidence a hlášení o nakládání s odpady, nikoliv tedy hmotnost navážená u původce - občana). Tím se budou eliminovat i neprovedená vážení či chybná vážení. Součet hmotností z vážení nádob u původce nikdy nebude korespondovat s hodnotou zjištěnou na koncovém zařízení, která jde do zákonné evidence. Zákazník tedy vždy obdrží data po korekci. Řada občanů pak bude ne zcela shodná data rozporovat.

4) Problémy se snímáním dat u kovových nádob (čipy na kovových nádobách musí být odstíněny speciální podložkou a jejich načítání vždy bude problematické).

5) Technické a provozní problémy na svozovém vozidle: nutnost pořizovat automatické vyklápěče, které jsou významně dražší, hřeben vyklápěče je technologicky upraven dodavatelem technologie snímání a vážení, tj. čtecí anténa čipů zasahuje do samotného bezpečnostního systému zvedacího zařízení, kde hrozí nebezpečí pro obsluhu, nutnost sledování světelné signalizace posádkou prodlužuje dobu výsypů nádob, obsluha se nesmí dotýkat vyklápěče, nezbytností je dobrý technický stav vyklápěče, vozidlo musí být při výsypu v předepsané poloze, dělníci svozu musí informovat řidiče o signalizaci chybného výsypu (nenačtení nádoby, nezvážení nádoby) a řidič musí tyto nestandardní události zaznamenávat pro následnou evidenci. Výše chybovosti v procentech nesvezených nádob bude deklarována výrobcem technologie, ale současně musí být akceptována ve smluvních vztazích se zákazníky, neboť technologie neumí garantovat 100% přečtení nádob a nulovou odchylku vážení. Pokud bude chybovost ve výši např. 5 %, pak za jeden den bude odchylka v evidovaných nádobách v počtu 50 kusů na jednom vozidle. Kterým občanům budou tyto výsypy přiděleny? Každé technologické zařízení může být poruchové a to bude nutit svozové společnosti k vytváření rezerv ve formě zálohových a plně technologicky vybavených vozidel. Náklady spojené s tímto vozidlem budou rozpočítávat do kalkulace pro zákazníka.

6) Další zvýšení nároků na péči o přidanou technickou vybavenost vozidla, jeho opravy, spolehlivost váhy, kalibrace.

7) Nutné striktní oddělení svozu očipovaných a neočipovaných nádob, což výrazně navyšuje náklady svozu a snižuje možnosti optimalizace svozových tras.

8) Na řadě míst dochází při výsypu k „promíchání“ několika nádob sousedních domů, navrhovaný systém by vedl k nutnosti důsledné evidence a tím k dalšímu zpomalení a zároveň i prodražení služby jako takové.

9) Svozová firma musí mít vždy rezervovanou kapacitu svozové techniky (objem i časovou náročnost) na všechny nasmlouvané nádoby. Na sídlištích jsou vysypány vždy všechny kontejnery s objemem 1,1 m³, neboť jsou trvale dostupné. V oblastech s rodinnou zástavbou, kde nemusí být veškeré nádoby přistaveny ke svozu, má být kapacita svozové techniky limitována pouze na tyto nádoby, neboť zákazník bude hradit jen svoz aktuálně přistavených nádob? Náklady na nesvezené nádoby se budou rozpočítávat na svážené nádoby, znamená to tedy, že bude navyšována cena služby?

Provozně by tento systém zcela jistě znamenal zpomalení výsypů, tj. nutnost alokovat více techniky a pracovníků na svoz dané obce, tedy opět prodražení systému svozu. Pokud by obec požadovala zavedení vážení nádob, budou náklady na vážení promítnuty do ceny a bude dále na obci, aby vyřešila navýšení platby s občany.

Závěr:

Shora uvedené argumenty svědčí o tom, že idealizované materiály a argumentace výrobců a prodejců těchto technologií neobsahují vyvážený poměr výhod a nevýhod PAYT systémů. Cíl, kterého má být dosaženo,

kromě uplatnění a prodeje čipů, systémů vážení a podpůrného software, není zcela jasný. Obce potřebují nákladově nenáročné a stabilní systémy svozu a fakturace. Je zde reálné riziko, že fungující systém má být nahrazen drahým experimentem, který se značnými náklady způsobí z pohledu ekologie i ekonomiky výrazné zhoršení procesu sběru, třídění a dalšího využití využitelných složek odpadů. V neposlední řadě tyto technologie fungují plnohodnotně pouze v určitých idealizovaných podmínkách a nemusí plnohodnotně fungovat v reálném celoročním provozu.

Uplatnění těchto technických prostředků přináší zvýšené náklady na investice, administrativu i vlastní provoz, což se přirozeně promítá do ceny služeb občanům, nebo to zvyšuje míru spolufinancování odpadového hospodářství ze strany obcí. Každá obec samozřejmě může tyto systémy zavést již v rámci stávající legislativy zákona o odpadech. Některé obce se rozhodly pro označení nádob čipy, či čárovými kódy. Prakticky však existuje pouze velmi úzká skupina obcí, kde jsou nádoby váženy. Řada obcí, která tuto cestu zkusila, od ní v brzké době upustila pro řadu praktických provozních důvodů.

Je pravdou, že nyní jsou tyto systémy opět více propagovány. Hlavním důvodem je však potřeba využití a profinancování velkého množství dotačních prostředků z EU. Vezme-li si však obec dotaci na zavedení takového systému, je pak třeba tento systém využívat po celou dobu udržitelnosti projektu. Taková obec by pak musela systém provozovat i v případě, že by se v praktickém provozu po zavedení ukázal jako neefektivní, problematický a ve výsledku s citelně vyššími náklady oproti systému dosavadnímu. Obce by proto neměly bez rozmyslu podléhat návnadě dotačních peněz a řadě nekritických informací od prodejců systémů. Při podobných úvahách je vždy dobré zjistit a zvážit argumenty pro a proti a následně se racionálně rozhodnout s cílem minimalizovat možná rizika pro obec. I k podobným úvahám může sloužit toto stručné odborné posouzení. Výsledné rozhodnutí je pak na každé obci.